

Οι Ηπειρώτες μάστορες της πέτρας

επιμέλεια: **ΦΡΟΣΩ ΚΑΒΑΛΑΡΗ**

Εχτισαν κάστρα και πολιτείες, εκκλησίες με τρούλους και εξάγωνα κωδωνοστάσια σε ένα παιγνίδισμα της δαιμόνιας τέχνης τους. Τζαμιά και υψηλούς μιναρέδες, παλάτια για τους μπέηδες και τους αγάδες. Αρχοντικά, βρύσες και δεξαμενές στεγανές. Μύλους, φούρνους, πέτρινα πηγάδια, πύργους και υδραγωγεία, γεφύρια μονότοξα και πολύτοξα. Ο θεατής μένει έκθαμβος μπροστά στο κάλλος και τη μεγαλοπρέπεια των κτισμάτων ή έντρομος από την τόλμη των Μετεώρων, όπου η λαϊκή αρχιτεκτονική μετεωρίστηκε σε δυσθεώρητα ύψη. Κατασκεύασαν έργα ιδιωτικά, έργα δημόσια, ταπεινά και δοξασμένα στο χρόνο, με μια γηγενή αρχιτεκτονική αισθητική, και αξιώθηκαν να γίνουν μύθος και δημοτικό τραγούδι. Όλα αυτά με λιθανάγλυφα κάθε είδους απόληξης, όπου εκφραζόταν ένας ολόκληρος κόσμος γούστου, καμμού και τρυφερότητας των μαστόρων της Ηπείρου. Τα έργα τους, σκορπισμένα επί αιώνες σε τόπους κοντινούς, αλλά και σε χώρες μακρινές, μιλούν από μόνα τους για τις αρχιτεκτονικές τους αρετές και την καλλιτεχνική τους αξία.

Η χέρσα και άγονη γη τους ψηλά στον Γράμμο και τον Σμόλικα, σε συνάρτηση με μια ποικιλία γεωγραφικών και κοινωνικών παραγόντων - συνεχείς πληθυσμιακές μετακινήσεις, επιδρομές, κλπ.- στάθηκε η βασική αιτία να εγκαταλείψουν οι κάτοικοι των χωριών κατά τον 16ο αιώνα την κτηνοτροφία και τη γεωργική καλλιέργεια και να στραφούν σε άλλες, περισσότερο προσοδοφόρες απασχολήσεις, σε τεχνικές δραστηριότητες, όπως η επεξεργασία της πέτρας, η ξυλογλυπτική και η αγιογραφία, που μπορούσαν να εξασκήσουν μακριά από τα σπίτια τους και τα χωριά τους.

Οργανώνονταν, έτσι, σε συνεκτικές ομάδες με συγγενικό τις περισσότερες φορές υπόβαθρο (μπουλουκία, συνάφια, τσούρμιο, ή νταϊφάδες) και, συγχρόνως, σε μια εξειδικευμένη βάση (χτίστες, ξυλουργοί, σιδεράδες, νταμαρτζήδες, κλπ.) και ταξίδευαν στην Ήπειρο, τη Θεσσαλία, τη Μακεδονία και μετά έφταναν ως τα Βαλκάνια, την Περσία, την Ινδία και ως την Αφρική, ακόμη και τις Ηνωμένες Πολιτείες. ▶

Πηγές

- Αθηνναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων (ΑΠΕ)
- Περιοδικό «Αρμολόι»

Οι μάστορες

Οι τεχνίτες, οι «Φίλοι του Θεού», όπως τους αποκαλούσαν οι Τούρκοι, απολάμβαναν της υπόληψης και του σεβασμού και από το λαό και από τον Τούρκο κυρίαρχο. Κινούνταν ελεύθερα και την ευθύνη της ζωής τους την είχαν οι τοπικοί άρχοντες, μπέηδες και αγάδες, εξαιτίας της ιδιαίτερης ειδικεισής τους. Το ωράριο εργασίας τους ήταν εξαντλητικό, γι' αυτό και όλοι τους ήταν ξερακιανοί, αδύνατοι, ηλιοκαμένοι... σπαθάτοι.

Οι άνθρωποι αυτοί ήταν σκληραγωγημένοι, ορεινοί πληθυσμοί, με τροχισμένο το μυαλό τους από την έλλειψη αγαθών, που με φειδώ τους παρείχε η άγονη πατρίδα τους. Τους διέκρινε το οξύ πνεύμα, αλλά και η παρατηρητικότητα, η φιλεργία και η υπομονή για να αντιμετωπίσουν τις ποικίλες αντιξοότητες της ζωής. Ήταν οικονομοί, τίμιοι στις συναλλαγές τους, φιλήσυχοι και νομοταγείς. Ήταν φιλοσκόμμονες, φιλοπαίγμονες, ευφυολόγοι, που από την έλλειψη οποιασδήποτε μορφώσεως έφταναν στη χοιτερή σάτιρα. Ασκούσαν ως τεχνίτες την «τέχνη των τεχνών», την αρχιτεκτονική, που πλαισιώνεται από το φυσικό περιβάλλον, από όπου εμπνέεται ο λαϊκός τεχνίτης. Έκαναν την καταλληλότερη επεξεργασία και χρήση των υλικών, που συναντούσαν στους τόπους της εργασίας τους, και σύμφωνα με τις τοπικές συνθήκες και τις ανάγκες φύτευαν εκεί τα αυθόρμητα αρχιτεκτονικά σχέδια, που γεννούσε η ιδιοφυΐα τους, βοηθούμενοι από τη μακρινή και ένδοξη παράδοση.

Τα μπουλούκια

Οι μάστορες της πέτρας, οι Κουδαραίοι κιοπρουλήδες όπως τους αποκαλούσαν από τη συνθηματική τους γλώσσα (κούδα = πέτρα) που «...χτούσανε τον κόσμο όλο, χτούσανε και τα γιοφύρια του», «βαστούσαν» από τις πράες, μυριοδασωμένες και πολύβρυσες πλαγιές του Γράμμου από τα χωριά των «Κουδαρέων», τα χωριά των κτιστών, τα Ξακουστά Μαστοροχώρια της Πυρροσίαννης, της Βούρμπιανης.

Οργανωμένοι σε παρέες δουλειάς, τα περίφημα μπουλούκια, «όργωναν» την Ελλάδα, αλ-

λά και κάθε γωνιά της Βαλκανικής, και έχτιζαν εκκλησιές, σπίτια, τζαμιά, καμπαναριά, αρχοντικά, κάστρα, μύλους, χάνια και γεφύρια.

Τα μπουλούκια των μαστόρων -οι συντεχνίες- στηρίζονταν λειτουργικά στο εθιμικό δίκαιο, σε άγραφους, αυστηρούς κανόνες και σε μια απαράβατη ιεραρχία: μαθητούδια, τσιράκια, καρφάδες, αρχικαφάδες, μάστορες. Στην κορυφή, επικεφαλής του μπουλουκιού, βρι-

σκοόταν ο πρωτομάστορας (αρχιμάστορας), ο οποίος έπρεπε να συγκεντρώνει συγκεκριμένες ικανότητες και δεξιότητες. Να είναι ευρηματικός, οργανωτικός, σχεδιαστής με καλλιτεχνικό ένστικτο και δημιουργική εικαστική εκφραστικότητα, να έχει τολμηρή φαντασία, να είναι καπάτσος στην εκτέλεση δύσκολων εργασιών, αλλά και στο παζάρεμα της δουλειάς. Τα έργα του χαράζονταν επιτόπου, με μόνο μέτρο τον άνθρωπο και τις ανάγκες του. Το χρήσιμο, το απαραίτητο. Ο ίδιος φρόντιζε για την εξεύρεση εργασίας, την πληρωμή των μαστόρων και επιστατούσε γενικά στο μπουλούκι. Εργαζόταν και αυτός συχνά στα θεμέλια της οικοδομής, στις προσόψεις και στις γωνιές που «κλειδώναν» τα αγκωνάρια. Τα θεμέλια της οικοδομής, ο «μπινάς» στα τούρκικα, ήταν πολύ υψηλή υπόθεση για να την αφήσει στους άλλους μάστορες. Αν τα θεμέλια ήταν η βάση της ζωής του έργου του λαϊκού τεχνίτη, οι προσόψεις, οι γωνιές, ήταν η βιτρίνα, η δόξα της δουλειάς του.

Οι ανειδίκευτοι εργάτες, τα τσιράκια τού

μπουλουκιού, έφτιαχναν τη λάσπη και κουβαλούσαν με το πηλοφόρι την ειδική ξύλινη σκάφη που λεγόταν γκοβάτ, γι' αυτό και λέγονταν γκοβατζήδες.

Άλλη εργασία των μαθητευομένων ήταν να σπάνε και να κουβαλούν με τα ζώα πέτρες, αβέστη και άμμο, αγκωνάρια ή πρέκια (ανώφλια) και κατώφλια για πόρτες και παράθυρα, και να μαθαίνουν κοντά στους μαστόρους την τέχνη, το ζανάτι (ζανατζής = τεχνίτης).

Δούλευαν στους διατεταγμένους χώρους της εργασίας από την ανατολή του ήλιου μέχρι τη δύση, τότε χωρίς φαί, που ήταν πάντα υπολογισμένο στο μεροκάματό τους. Δούλευαν με τα υλικά που είχε κάθε τόπος και το αυτοσχέδιο λατομείο. Δούλευαν περιοδικά, από τις Αποκριές

μέχρι το Νοέμβρη, οπότε και γύριζαν στο «μεμλεκέτι», την ιδιαίτερη πατρίδα τους.

Οι περισσότεροι ήταν τελειώς αγράμματοι, χωρίς την παραμικρή μηχανική γνώση. Και όμως, ο πρωτομάστορας ήταν ο αρχιτέκτονας του έργου.

Κατά τις απανωτές εξορμήσεις τους για δουλειά χρησιμοποιούσαν τη συνθηματική γλώσσα, τα κουδαρίτικα, για να μην τους καταλαβαίνουν οι εκάστοτε εργοδότες και γενικά οι τρίτοι. Έτσι «Κούφιο» ήταν η οικοδομή, «Κριτσέλης» το αποχωρητήριο, «Θοδώρα» το τσίπουρο, «Μαυρομάτες» οι ελιές και «Απαλό» το λάδι.

Οι μάστορες, εκτός από τα εργαλεία τους, έριχναν στον δερμάτινο σάκο τους το τσόκι, το σφυρί, που στα διαλείμματα της δουλειάς το περνούσαν στο ζωνάρι. Το τσόκι ήταν το πρώτο εργαλείο που κληροδοτείται από πατέρα σε παιδί, συμβολίζοντας τη μετάβαση της τέχνης από τη μια γενιά στην άλλη.

Χρησιμοποιούσαν το τούβλο και το κεραμίδι στα βαλτώδη και τους κάμπους, τις πέτρες και τις πλάκες από μαρμαρυγιακό οχιστόλιθο στα ορεινά και τα πετρώδη, και τα άφθονα ξύλα των δασών, για τις ξυλοδεσιές, όπου έχτιζαν ξερολιθιά δίχως λάσπη. Και είναι να απορεί κανείς πώς στέριωσαν τριώροφα αρχοντικά με ξερολιθιά. Η στερεότητα των τοίχων εξηγείται με τη σωστή κατασκευή τους, τη δυνατότερη έδραση και το καλύτερο συναρμολόγημα των λίθων.

Ο αποχωρισμός

Η αναχώρηση των μπουλουκιών γινόταν συνήθως την άνοιξη -και συγκεκριμένα Καθαροδευτέρα- και η επιστροφή το φθινόπωρο. Την

Τρίτη δεν ξεκινούσε κανένας, γιατί το είχαν για γρουσουζιά. Ο τόπος του αποχωρισμού, όπου γινόταν το ξεπροβόδισμα, θύμιζε ατμόσφαιρα αρχαίας τραγωδίας. «Ντέρτι» και «αντήλα» λεγόταν το σημείο του μισαιμού. Γυναίκες που μοιρολογούσαν, άντρες που δάκρυζαν στη γωνία, μανάδες και πατεράδες -γέροι- με βαριά καρδιά, σχολιαρόπαιδα, συγγενείς και χωριανοί και ο παπάς που ευλογούσε το τελευταίο κολασιό των ξενιτεμένων και το πολύμηνο ταξίδι, προσδοκούσαν όλοι και προσεύχονταν γοργά να διαβεί ο καιρός, να γυρίσουν οι άντρες καλά και «καζαντισμένοι» (ματωμένοι). Μαντίλια που ανέμιζαν και έπειτα οι γυναίκες γύριζαν στο σπίτι τοποθετώντας πάνω στις εξώπορτες μικρά κλαριά από κρانيές και κέρδους και σταυροκοπούμενες, με ευχές για τους ταξιδεμένους.

Τα Μαστοροχώρια

Η από πατέρα σε παιδί διαδοχή της τέχνης έκανε να μεταδοθεί αυτή σε χωριά και ευρύτερες περιφέρειες χωριών, τα φημισμένα Μαστοροχώρια. Αυτά είναι: Τα Μαστοροχώρια στην περιφέρεια Δεβόλη - Κορυτσά - Όπαρι. Μάστορες από εκεί έχτισαν μαζί με ντόπιους από το Πεντάλοφο της Κοζάνης και το Μπελκαμένι της Φλώρινας, κυρίως τη Δυτική Μακεδονία. Τα Μαστοροχώρια της Κολώνιας, πέρα από τον Αώο, την Μπόροβα, Ρεχόβα, Στίκα, Σκοροβότι, Γκοστιβίτσιο, Ορθόδοξοι αλβανόφωνοι έχτισαν τα ψηλοκρεμαστά μοναστήρια του Αγίου Όρους και των Μετεώρων. Μετά τα Μαστοροχώρια των Τζουμέρκων και τα Μαστοροχώρια των Χουλιαράδων.

Τέλος, τα ξακουστά Μαστοροχώρια της Κόνιτσας, με τη Βούρμπιανη, την Πυρσόγιαννη, τη Στράτσανη, την Καστάνιανη, το Κεράσοβο, το Κάντσικο, τα Ζέρμα, τη Μόλιστα και τα τόσα άλλα χωριά με τους φημισμένους μαστόρους τους που ξεσυνερίζονταν πως χτίσανε τον κόσμο όλο.

Δρόμοι και περάσματα

Μέχρι και τον Εμφύλιο, οπότε έγιναν οι πρώτοι αυτοκινητόδρομοι, η συγκοινωνία στα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας παρέμενε πρωτόγονη. Οι περισσότεροι δρόμοι ήταν μονοπάτια που είχαν δημιουργηθεί με το συχνό πέρασμα των ζώων. Τα μόνα μέσα συγκοινωνίας ήταν τα ζώα, γαϊδούρια και μουλάρια. Τα γεφύρια ήταν ελάχιστα και όταν οι χείμαρροι κατέβαζαν νερό, συνέβαιναν συχνά μοιραία δυστυχήματα. Η κατάσταση αυτή επέβαλε σχεδόν πλήρη απομόνωση στα χωριά και οικονομία αυτάρκειας, με χαμηλό βιοτικό επίπεδο. ▶

«Είναι μεγάλη υπόθεση το πελέκημα της πέτρας, χρειάζεται καλλιτεχνία. Για τήρα μια πέτρα, έναν όγκο και σκέψου πως θα γίνει πρέκι για τζάκι γεμάτο λουλούδια και πουλιά. Ήθελε μεράκι και πολλή υπομονή για να γεννηθούν εκείνα τα καμαρωτά, οι κλάρες με τα φύλλα και τα σταφύλια, τα φεγγάρια και οι μπακλαβάδες».

Δήγηση του μάστορα Θύμιου Βατσαλή, 1973

Γεφύρια

Δύο φόβους είχε πάντα ο Ηπειρώτης. Από τη μια τους ληστές και από την άλλη το κακό συναπάντημα με αδιάβστα ποτάμια. Και αν για τους πρώτους δεν μπορούσε να κάνει τίποτε, για τα δεύτερα ονειρευόταν γεφύρια πέτρινα, που έπρεπε, βέβαια, να στήσει μόνος τους.

Για τους Κουδαραίους μάλιστα το χτίσιμο του γεφυριού αποτελούσε ξεχωριστή περίπτωση. Τα έργα τους δεν προέρχονταν από κανένα σχεδιαστήριο, αλλά χαράζονταν επιτόπου, με μόνο μέτρο τον άνθρωπο και τις ανάγκες του. Τα έργα των λαϊκών αρχιτεκτόνων μαρτυρούν επιμέλεια, γνώση και πείρα στοχαστικού καλλιτέχνη. Και οι αρετές αυτές τους έδιναν το αίσθημα του μέτρου, σε σημείο που η προσωπικότητά τους δεν επηρέασε αυτόρεσκα το δημιούργημά τους. Αν η αυταπάτηση αυτή της προσωπικότητάς τους σβήνει τη μνήμη των λαϊκών αρχιτεκτόνων, δίνει ωστόσο στα έργα τους αξία ιστορική, που ριζώνει και ταυτίζεται με την εθνική κληρονομιά.

Μονότοξα, δίτοξα, πολύτοξα, γεφύρια ηπειρώτικα, δημιουργήματα που βρίσκονται στην παράδοση του τόπου μας. Πέτρινα όλα τους και θολωτά, «καδραρισμένα στην αιωνιότητα του πλατάνου», λαϊκές κατασκευές από τους περίφημους μαστόρους, τους άρχοντες της πέτρας, που βρήκαν το σωστό μέτρο, με αποτέλεσμα να μετουσιωθούν σε έργα τέχνης.

Αυτά τα γεφύρια, απλωμένα στην Ελλάδα και ειδικά στην Ήπειρο με το τόσο άγριο και άγονο τόπο, εμπλούτισαν και προέκτειναν το ηπειρώτικο τοπίο. Επειδή ακριβώς δεν υπήρ-

ξαν ξένα πρότυπα και πειρασμός για μίμηση, αλλά και ούτε τα τεχνικά εκείνα μέσα, κρατήθηκε η σχέση χώρου και δημιουργημάτων του ανθρώπου, τοπίου και γεφυριού. Τα πετρογέφυρα τα χαρακτηρίζουν η ποικιλία μορφών και η φαντασία του λαϊκού τεχνίτη.

«Τα έργα των λαϊκών αρχιτεκτόνων μαρτυρούν επιμέλεια, γνώση και πείρα στοχαστικού καλλιτέχνη. Φανερώνουν την πίστη, την αγάπη και το σεβασμό που έτρεφαν προς την τέχνη τους. Και οι αρετές αυτές τους έδιναν το αίσθημα του μέτρου, σε σημείο που η προσωπικότητά τους δεν επηρέασε αυτόρεσκα το δημιούργημά τους, ούτε δέσποζε σε βάρος της ουσιαστικής αξίας του έργου», όπως σημειώνεται στη «Λαϊκή Ελληνική Αρχιτεκτονική» του Πάνου - Νικολή Τζελέπη.

Σύμφωνα με το Αρχείο Ηπειρώτικων Γεφυριών, ο αριθμός γεφυριών που έχουν καταγραφεί και μελετηθεί στον ευρύτερο χώρο της Ηπείρου είναι 431, εκ των οποίων στο νομό Ιωαννίνων βρίσκονται τα 295.

Τρόπος εργασίας - «μπαξίσια»

Όλες οι εργασίες οποιουδήποτε οικοδομήματος γίνονταν εξολοκλήρου από το μπουλούκι ή την παρέα: από την εξόρυξη της πέτρας μέχρι την αποπεράτωση του έργου. Ένα ολόκληρο μελισσολί πηγαινοερχόταν ακατάπαυστα όλη μέρα. Βασικά υλικά τους ήταν η πέτρα, η λάσπη από νερό, άμμο και ασβέστη. Και για να «δένει» περισσότερο το υλικό, κυρίως στην κατασκευή γεφυριών, πρόσθεταν ασπράδι αυγού ή τρίκες ζώων. Τα απαραίτητα και χρήσιμα εργαλεία πολλά και ποικίλα: το καλέμι, το σφυρί, το αλφάδι, το τρίγωνο, η αρίδα, το μακόνι, η γωνιά, το τσοκάντηρι, το σκεπάρνι, ο κολαούζος, το ματσακόνι, η τσάπα, το πριόνι και το πηλοφόρι.

Σε κάθε έργο -και ιδιαίτερα στην οικοδομή- δύο ήταν οι πιο σημαντικές στιγμές: τα θεμέλια και η στέγη. Στα θεμέλια διαβαζόταν από τον παπά -γιασμός. Στο πρώτο αγκωνάρι χάραζαν έναν σταυρό και κάτω από την πέτρα έβαζαν μεταλλικό νόμισμα. Ακολουθούσαν κεράσματα από το νοικοκύρη και τους συγγενείς του, τα οποία ήταν «κτεχερά» των μαστόρων. Επίσης, έκοβαν σφάγια και με το αίμα ράντιζαν τα θεμέλια. Το αφεντικό ετοίμαζε και το πρώτο «ζαφέτι» (τραπέζι - γλέντι). Το δεύτερο «ζαφέτι» προσφερόταν όταν το χτίσιμο έφτανε στο πάτωμα και το τρίτο στο τέλος της δουλειάς.

Η πιο συγκινητική στιγμή και για το νοικοκύρη και για τους μαστόρους ήταν όταν το σπίτι έφτανε στη σκεπή. Εδώ υπήρχε μια ολόκληρη τελετή που ονομαζόταν «μπαξίσια» ή «μαντιλώματα»: Οι μαστόροι έστηναν δύο μεγάλους ξύλινους σταυρούς αντικριστά πάνω στη στέγη και έδεναν σκονί τενωμένο για να κρεμούν τα «μπαξίσια» (δώρα) του αφεντικού, των συγγενών και των φίλων. Αυτά ήταν συνήθως υφάσματα, ποικάμισα, πετσέτες, μαντίλα, όλα για τους μαστόρους, που τα μοιράζονταν μεταξύ τους.

Ο πρωτομάστορας ή ένας άλλος βροντόφω-

«Όλη τους η τέχνη ήταν μια λέξη: αργά. Όσο πιο αργά δούλευαν, τόσο πιο καλοί μαστόροι ήταν. Τραγουδούσαν και σφύριζαν στο πελέκημα για να ξεχνιούνται και να μη βιάζονται. Γλεντούσαν την αργάδα τους. Θυμάμαι τον πατέρα μ' που 'λεγε: "μια ζουρλοτσουκανιά, μια μέρα δουλειά", μια άσχημη καλεμιιά ήθελε παραπάνω ώρες δουλειά».

Διήγηση του μάστορα Δήμου Φλινδέρη
(Περιοδικό «Αρμολόγ», τεύχος 6/1978)

νος τεχνίτης, παίρνοντας καθένα δώρο του, προσφώνουσε με τόνο μελωδικό, ενώ οι άλλοι μαστόροι χτυπούσαν με σκεπάρνια ή σφυριά πάνω στα ξύλα για να σιγοντάρουν αυτόν που έλεγε:

«Εεεε, καλώς όρισε το μπαξισι τού... (το όνομα του δωρητή), που έφερε για την αγάπη του προς το αφεντικό και την εκτίμηση στους μαστόρους. Να ζήσει, να χαιρέται τα παιδιά του και ό,τι επιθυμεί.

Όσα λουλούδια του Μαγιού / Και φύλλα έχουν τα δέντρα, / Χόρταρα της γης, άμμος της θάλασσας, / Ψάρια του γαλιού και ποταμοί μεγάλοι, / Τόσα καλά και αγαθά να του δώσει ο Θεός, / Ευχαριστούμε για το δώρο του...».

Έργα και ημέρες

Οι κατασκευές και τα έργα των μαστόρων της Κόνιτσας είναι τόσα πολλά και ποικίλα, ώστε δύσκολα έμεινε η φράση ότι αυτοί «έκτισαν τον κόσμο».

Ύψωσαν λαμπρά μοναστήρια όπως: η μονή της Ζέρμας, η μονή Στομίου, η μονή της Παναγιάς Μολυβδοσκεπάστης, περίτεχνες εκκλησίες όπως του Αγίου Νικολάου Πυρσόγιαννης και πλήθος άλλες, καμπαναριά, όπως στη Φιλιππιάδα και στη Δημητσάνα, σεράγια πασάδων στο χώρο της Ηπείρου και της Αλβανίας, σπίτια αρχοντικά και απλά. Γεφύρια καταπληκτικά, αιωρούμενα πάνω από ορμητικά ποτάμια: μονότοξα όπως της Κόνιτσας, δίτοξα όπως του Κάντισκου και τρίτοξα όπως του Ζαγορίου. Πέτρινες βρύσες, συνήθως στο κέντρο του χωριού, τόπο συνάντησης των

γυναικών για άντληση νερού ή για πλύσιμο των ρούχων. Έφτιαξαν μύλους, φούρνους και πέτρινα πηγάδια, αναγκαία στην καθημερινή τους ζωή. Ακόμα και φάρους έκτισαν, όπως αυτός στο Λουτράκι, στο Ηραίο ακρωτήριο, και από τις αρχές του 20ού αιώνα έβαλαν τη σφραγίδα τους σε πολλά έργα της Αθήνας, όπως η αποπεράτωση του ναού της Παναγιάς Χρυσοσπηλιωτίσσης, η πρόσοψη της Εθνικής Τράπεζας, το νοσοκομείο «Ευαγγελισμός». Έργο Κοινοτιωτών μαστόρων είναι και το ρολόι της πλατείας των Ιωαννίνων, η Παρηγορήτισσα της Άρτας και άλλα. Στις ΗΠΑ (Νιτρώιτ) και στην Περσία Ηπειρώτες μαστόροι έκαναν εργασίες διάνοιξης σιδηροδρομικών γραμμών ή έκτισαν γέφυρες.

«Όσα έμαθα, να μάθεις και όσα έπαθα, να πάθεις»

Οι έγγραφες μαρτυρίες για την καταγωγή των αείμνηστων κτητόρων - μαστόρων είναι ελάχιστες. Δεν κυνήγησαν την υστεροφημία και έτσι δεν διασώθηκε το «εποίει», εκτός κάποιας χρονολογίας που συνήθιζαν να σκαλίζουν στα υπέρθυρα των σπιτιών.

Αν, όμως, τα γραπτά τεκμήρια είναι ελάχιστα, άφθονες είναι οι παραδόσεις.

Τα παλαιότερα πέτρινα σπίτια της Στερεάς Ελλάδας, της Εύβοιας, της Θεσσαλίας, της Μακεδονίας, της Θράκης, της Μικράς Ασίας κτίστηκαν

κατά το πλείστον από Ηπειρώτες, τόνιζε ο ιστορικός Κώστας Φαλτάπης. Οι Κουδαραίοι τεχνίτες από την Κόνιτσα καυχιόντουσαν ότι τα παλιότερα και τα καλύτερα σπίτια και τα δημόσια μέγαρα της Αθήνας και του Πειραιά τα έκτισαν αυτοί. Ο τύπος του στρεφογάραρου σπιτιού, με τοξωτές αψίδες στις πόρτες και τα παράθυρα, είναι ασφαλώς ηπειρώτικος.

«Τα μπουλούκια των μαστόρων, κοντά στα 1935, είχαν λιγοστέψει. Είχε σπάσει το παλιό, δεν έβγαζαν λεφτά. Λιγόστεψαν και οι καλοί πελεκάνοι. Σα να πούμε στέρεψε η πηγή. Από εκεί και ύστερα κανένας δεν έμαθε πελέκημα. Μόνο μπετά και καλούπια ξέρουν οι καινούργιοι μάστοροι. Στα χαμένα. Δεν είναι τέχνη τα τσιμέντα. Τότε, που λες, και με το Μεταξά ύστερα, χάλασαν τα μπουλούκια, χάλασε και η τέχνη και άρχισε ο καθένας να δουλεύει για πάρτη του...» (διήγηση του μάστορα Τάκη Γκουντή, 1974).

«Ο μέλλων για να δημιουργήσει νεοελληνική αρχιτεκτονική ας ρωτήσει τους καλφάδες (κάλφας = ο πρακτικός αρχιτέκτονας στα τουρκικά), ας συμβουλευτεί πρώτα αυτούς που στα χωριά και το σχέδιο δίνουν και χτίζουν σπίτια, ας τους ρωτήσει με ποιο τρόπο χτίζουν και έπειτα ας προσπαθήσει να τελειοποιήσει την τέχνη τους» (Ι. Δραγούμης, «Νεοελληνικός πολιτισμός»).

Το Μουσείο Ηπειρωτών Μαστόρων

Το δίπατο πέτρινο κτίριο του παλαιού σχολείου της Πυρσόγιαννης, που χτίστηκε το 1927 και ανακαινίστηκε πρόσφατα, στεγάζει το Εθνολογικό Μουσείο Ηπειρωτών Μαστόρων, το οποίο αποτελεί μια σημαντική συνεισφορά στην άγνοση ιστορία των Ηπειρωτών μαστόρων της πέτρας.

Το Μουσείο περιλαμβάνει σπάνιο υλικό από την τεχνική, τη μουσική γλώσσα (τα κουδαρίτικα), τα δρομολόγια, τα εργαλεία, τα συμφωνητικά και τις κατασκευές των μαστόρων της πέτρας. Το υλικό που εκτίθεται στο Μουσείο Μαστόρων της Πέτρας της Πυρσόγιαννης αποτελεί μια συστηματική καταγραφή της τοπικής αρχιτεκτονικής, των υλικών κάθε περιοχής και των αισθητικών ρευμάτων των τριών τελευταίων αιώνων στα Βαλκάνια.

Στο Μουσείο σήμερα γίνονται έργα συντήρησης και αναμένεται σύντομα να ανοίξει για το κοινό.

] Δημαρχείο Μαστοροχωριών με έδρα την Πυρσόγιαννη, τηλ.: 26550-31.269, 210-31.112. Μουσείο: 26550-31.297.